

ספרות לנוכח המוות

הדבר השחור הכה באירופה מספר פעמים לאורך ההיסטוריה וגבה את חייהם של מיליונים. יצירות איטלקיות מימי הביניים מתארות את החיים הבלתי אפשריים שהתקיימו בצל המגפה / סמדר פלק-פרץ /

כרבע מאוכלוסיית אירופה מתה ממג. מיניאטורה של האמן הבלגי Pierant dou Tiel משנת 1352 לערך. אנשי העיר שרונה קוברים את קורבנות המוות השחור בילם ג'טי אמנס

התפרצות מגפת הקורונה והתפשטותה ברחבי העולם מחזירה אותנו במגזרת הזמן אל תקופת בימי הביניים, שבהן צל אימת המגפה האפיל על יבשת אירופה. השפעת המגפה הטביח על חתם בלתי הפיר על הטאג החברתי ביבשת וכפועל יוצא אף הותירה חותם על יצירות הספרות שכתבו בתקופה זו. ברישומה זו אתחקה את השפעת המגפה על אירופה בתקופת ימי הביניים, תוך מיקוד בהשפעת המגפה על החברה האיטלקית ועל יצירות ספרות נבחרות שכתבו באיטליה בתקופה זו.

התפשטות הדג

הדבר, אשר כינה "המוות השחור" וכן בשל הכי תמים השחורים שהופיעו על גוף החולים, וכן בשל המשמעות המטפורית הקודרת של הצבע השחור, התפשט על פני אירופה כולה במאה ה-14. מוצא היה מאסיה המרכזית, שבה הופיע בשנת ה'30 של המאה ה-14. נגף הדבר הובא כדרכי המסחר של הסוחרים הג'נוביים אל המושבות הג'נוביזיות בקרים, אשר נמליה נפגעו קשות ב'1346. ספרים עברה המגפה באוניות לנמלי איטליה, ומאוצות חים התיכון לכל יבשת אירופה ולאנגליה. לפי האומדן הוויר ביותר, מתו בשנים 1348-1351 באירופה המערבית כ-25 מיליון איש, אשר היוו רבע מהאוכלוסייה באנגליה בלבד והיש מזה כמחצית מן האוכלוסייה. מגפה זו השפיעה אף על מבנה החברה האירופית, קידמה את קץ המשטר הפיאודלי, ויש לה חלק בתכונות הקרקע למפנה החברתי והתרבותי של תקופת הרנסנס. מחמת התי מותה העצומה והצמצום הירידים העובדות כחקלאות יכלו השוחרים בפעם הראשונה לעבוד על המסק, לדרוש את העלאת שכרם ולהשיג שיפור בתנאי חייהם. הלך רוח של ייאוש שרר באירופה בעקבות המ

אדם הבאים מטקנות מנוגעים לארבעים יום, לטם הגנה, אשר לא הוכח כיצד ביותר נגד הדבר. במאה ה-18 נעשה הדבר נרד באירופה, אבל לא נעלם לגמרי. ב'1720 הובא הדבר למארכס באוניה שהגיעה מסודיה, הוא התפשט על פני רומם צרפת בשנים 1720-1722 והפיל בעיר הנמל מארכס ומר לון בלבד כ-50,000 חללים.

תיאורים של התפרקות

מגפת הדבר בימי הביניים השאירו רושם עמוק על הספרות והאמנות באירופה, בעיקר באיטליה, שהיוותה מוקד לפרוענות הגנף, בשל ערי הנמל המרכזיות שבה ונציה וגנאה. בין הסופרים שתיארו את המגפות באיטליה ניתן למנות רבים ורדעים, בניהם פטררקה, מאטו וילני, בוקצ'יו, מא קיבלי, מנווני ועוד. תיאורו של פטררקה את המגיפה הינו מאוד עזבתי: הוא מתאר את כל הקרובים שאיבד, את ההרס שאיים על השמות הגוע האנושי כולו, ובעיקר את אובדן אהובתו הנערצת - לאורה. פטררקה אף מגדיל לעשות ותולה את השבר שחל כספרות הוורגולרית-פלורונטית כאת מתופעות הלוואי של המוות השחור. וילני מתאר את מצבה הנורא של פירנצה בעת המגפה, ומייחס את האנרכיה הפוליטית, התכרי תית המוסרית, שאפיינה תקופה זו ואף את השנים הבאות אחריה, לתופעת המגפה. בוקצ'יו, אף וילני עוסק על הרטרוליציה והשבר הכללי המאפין את התקופה, ובעיקר השפל שאילו הגיעו קשרי המשי פחה הנחת טקסי הקבורה הקדושים, הורים שננטשו ילדים, בעלים שנוש משפחות ועוד. למרות הרמיון המסתכן בין שני הסתבים, הרי שיצירת וילני עדי מרת כצל חיוור לצד היצירה הגדולה מכולן הלא היא ה"דקאמרון" של בוקצ'יו (1353).

בוקצ'יו, אשר יצ בתקופת "המוות השחור" בימי הביניים, לא נמח כשרים מוכת המגפה, אולם

גפה. רוחו תחושת של חטא, פחד וחרדת קיום, יחד עם נטייה לקיצוניות רחית, סגפנות ופרישות, כאשר אסון המגפה נתפס כעונש משמים. להקות של הודים כתיסוב, שעסקו בהלקאה עצמית, נרדו מעיר לעיר, הטיפו מוסר, הסיתו את ההמון ושיסו אותו ביהודים, שנחשדו על ידם כמפיצי המגפה, והיוו לפיכך קורבנות לפרעות ופוגרומים עקר כים מרם. המגפה רעכה מעצמה, ללא פעולה מצד האדם, שהיה חסר אונים כלפיה משום חוסר ידיעה מוחלט בגורמיה.

"המוות השחור" שב לאירופה ותקף אותה שוב בתקופה מאוחרת יותר: במחצית השנייה של המאה ה-16 נפגעו בייחוד איטליה, ספרד וארצות השפלה מהמגפה. המגפה במילאנו ב'1630 הרסה את האוכלוסייה מבחינה כלכלית ומוסרית והפחיתה את מספרה מרבע מיליון ל-60,000. בין השנים 1664-1675 התפרצה המגפה שוב בצפון אפריקה, הקיפה את המזרח הקרוב והתיכון, והתפשטה דרך טורקיה על פני פוליה, הונגריה, אוסטריה ומר מניה. במלטה הקטנה היו כ'11,000 מקרי מוות, ברנה ב'1679 כ'60,000, וכמספר הזה כפראג ב'1681. במגפה בלונדון ב'1664 מתו 70,000 איש מתוך אוכלוסייה של 450,000.

עקב זאת החלו להתפתח באיטליה בהדרגה תקנות לשמירת בריאות הציבור. בתחילה מונחה בונציה ועדה לכיטון הציבור שהופעלה על ידי רופאים ומנתחים, אשר בראשם עמד אנדריאה דה פדובה (Andrea di Padova), ב'30 במרץ 1348, מינתה המועצה הראשית של ונציה שלושה אנשים לפעול כצוות המונחה על שמירת אבטת הציבור. תפקידם היה הפירת בורות קבורה גדולים באיים המרוחקים ממרכז העיר, וארגון שרות מירות המי עמיסות את הגופות ומביאות אותם למקום הקבר רה, וקבורה למעשה, ונציה היתה העיר הראשונה אשר יצרה את מוסד ה"קרנטינה", כלומר: בידוד בני

ד"ר סמדר פלק-פרץ היא מרצה לספרות אנגלית ומלמדת במכללת דוד ילין ואוהרת ישראל

רכים מבני משפחתו חבריו נספו במהלכה. תיאוריו ברקאמרון נכתבו מספר שנים לאחר התפרצות המגפה, ועל כן קיימים החולקים על הריק בהם. הרקאמרון מושתת על תבנית של סיפור מסגרת, הנפתח בסיפור המרגי של המגפה: תיאור התפרקות המסגרת החברתית הכוללת והתא המשפחתי המצומצם, תיאורים מחודדים של תולד הניזון, ההיחמניזציה והרכב חברתי הנגזרים בשל המגפה. על רקע מצוקה זו מגולל בוקצ'יו את סיפורם של שבע נשים צעירות ושלושה גברים, הנפגשים בכני סיה בעת המגפה ומחליטים להימלט מאוירת הנכאים הנוראה השוררת בעיר, לעקוד לווילה מבודדת בכפר, תוך העברת זמנם בנעימים על ידי סיפור סיפורים.

המפגש, המעבר וההתכנסות מהווים את התשתית האוגרת בחובה את היווצרותה של סדרת הסיפורים. שם, בכפר, בינת לציפורים המזוהות והמעיינות הזכים, נשזרות מעשיות שונות, חלקן בעלות אופי בוטה, המשקף את הלך הרוח של אותם זמנים, סיפורי תאוה ורצי רים, הסותרים את הנימוס המושלם, המאפיין בנייטובים. סתירה זו הינה אחת מיני רבות המאפיינות את תשתית הניגודים אשר עליה מבוססת יצירת בוקצ'יו, ואשר אחר הבולטים מביניהם הנוגע לעניין המגפה הוא הניגוד הבולט שבין הבריאות העולצת והוויטליות שמשקפים הסיפורים לבין החולי המהווה את הרקע הקורוני ונטול החיות והחן שבמהלכו הם נוצרים. בוקצ'יו בחר בכוונה תחילה להי עמוד את הקונטרסט של הבריאות הוויטלית לעומת החולי המשמים, על מנת להבליט את עוצמתם של החיים המוארים.

תוקירידס (460/460) השתמש בדיוק באותם אמצעים עוד שנים קודם, בהציגו את אצילותו האנושיות של פריקלס לעומת נראות המני פה. אשר על כן, המגפה ביצירת בוקצ'יו אינה משמשת כמכניקה ספרותית גרידא להפגשת מספרי הסיפורים, שכן הבירוד העוצמתי והקי רורניות העגומה הנוצרים בעטיה, אשר על ידם מוגדרת נשפית החיים צבעו ורשמיו העזים של הרקאמרון היו מחודדים אילולא צוירו על רקע שחור המגפה המאיימת סרחוק.

ייצוג ספרותי נוסף של המגפה, במסגרת שונה מזה של בוקצ'יו, נכתב על ידי מקיבל, אשר תיאר את התפרצות המגפה ברומא בשנת 1527. חיבור זה עוצב כמכתב לחבר, שבו אין המחבר מתאר את הקטסטרופה בפירנצה כי אם מציג תיאור טריוויאלי שלו ושל האנשים המטלאים את הרחובות מוכי המגפה. תיעוד זה מהווה מעין התנגדות ביצירותיהם של פטררקה ובוקצ'יו, אשר תיארו את הרמודליזציה הכללית ולאו דווקא את דרך חייו, התמודדותו ותפקודו של הפרט.

הנגף שנתון ההתרחשות

הסופר האיטלקי הראשון שהשתמש בנושא המגפה במסגרת ה'אגרי הספרותי של הרומן בתקופה מאוחרת יותר היה מנווני (1785-1873), במסגרת *Manzoni* בספר *I Promessi Sposi* וכי עברית: המאורסים (1827). עובדה מדהימה ודאריה לציון היא עצם היות היצירה הספרותית הגדולה הראשונה במסגרת ימי הביניים האיטי לקית - הרקאמרון - והרומן האיטלקי המודרני

הראשון - המאורסים - יצירות העוסקות בנושא המגפה: אולם בעוד בוקצ'יו מציב את המגפה סריקע להתרחשות העלילתית, הרי שמנווני שרד את הנגף בתוך ההתרחשות, ומתאר בפיר רוח את הנגף, תוך שימוש בכל אופני התיעוד ההיסטורי הקיימים בתקופתו.

הרקע ההיסטורי ליצירת מנווני מובח מביב התפרצות המגפה במילאנו בשנים 1628-1630. מנווני מתאר בהרחבה את התופעות המלוות את התפשטות הנגף ואת תגובת אוכלוסיית מילאנו לכך - תיאורים מוכרים המאפיינים מסורת ארוכת שנים של סתבי מגפה: הסירוב להאמין כי המחלה הפושטת במיל הוא מגפת הדבר, ההתנגדות לעצות הרופאים, טפות הנגרעים העידומים, המתגוללות מסמכות ברחובות, מצי עדי מגפה המללים טקסים רתיים שנערכו בר חובות העיר, הטידוף אשר פשה במיל, ועוד. מני ווני התעניין מאוד בהיבטים המפסיכולוגיים של המגפה והקדיש חלק נרחב מתיאוריו לתיאור התופעה הסוציולוגית של הקרבנות החברתיים - אותם אנשים שעל פי אמונת טפלות הפיר צו את המחלה על ידי מדיחת הדלתות והקירות בשייקיים העשויים מארס קרפדות ונחשים ומי חומרים נגועים.

עלילתו האיטית של הרומן מתארת את עריצות הממשל, שחיתות המכסייה והתמרמרות המסגרת החברתית, שנגרמו בהשפעת המגפה, ואף בעקבות רעות אחרות כמו אסונות ודעב. כל הללו יוצרים את המסגרת המתמכלת, המר קיפה ועומדת בדרכם של שני הנאבכים הכפי ריים. בעברם, המגפה היא עוד אסון מסדרת האסונות העומרים בדרכם ממכשול לנישואיהם, או לחליפין: רחיית נישואיהם היא הפריסקסט שכתבתו רוקס מנווני את סיפורו ומרגים את כישרונו כהיסטוריון סוציאלי.

יצירתו של מנווני הינה פחות ריאליסטית מסיפור היסטורי גרידא, האוצרת בחובה יסודות ספרותיים מובהקים. מנווני גרם לגיבוריו לעבוד תלאות רבות, בהן אף הידבקות בנגף המאיים, אולם בעוד הללו מתאוששים ומת לימים הרי שהמגפה מתוגרמת ככוח המשמיד את הנבלים, כך שמצד אחד מהווה היא אבן נגף ומכשול, ומצד שני מציינת נאולה והתעלת ומופעלת ככוח מנקה ומטהר את הרוח, ולבסוף משמשת היא כאינסטרומנט שמביא אל הסוף הטוב המיוחל.

יש לציין כי מנווני יוצר בתקופה המשודרת יותר ממוסכמות מעמדיות נוקשות, וכי למרות היותו אריסטוקרט מיטיב הוא לשיקף את השתלשלות העניינים היטב גם מנקודת ההשקפה של איכר. מגמתה הכללית של יצירת מנווני היא להבליט את ערכם של העניים, הנאבכים להשתחרר מן העול הפיאורלי, לעומת העשיריים המטואבים, כאשר המגפה מהווה כלי נהדר לחקירת המפסיכולוגיה של התנון.

מתוך היצירות הנבחרות עולה השפעתה הסברעת של המגפה לא רק על המצב הבריאותי והמנטלי אשר אפיין את אוכלוסיית איירי פה, אלא אף על המרקם החברתי, על טקסיות ופולקלור וכן על יוצרי התקופה. עוד ניכר כי השפעה זו מהותית ומחלחלת במשך ההיסטוריה האיטלקית, באופן שהיא מהדהדת אף בתקופת מאוחרות יותר, ומהווה תמה מרכזית ביצירות ספרות אלמותיות. ●